

LEKSIKON NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA I REVOLUCIJE U
JUGOSLAVIJI 1941—1945, KNJ. 1 I 2, BEOGRAD 1980.

U zadnje se vrijeme primjećuje intenzivnije nastojanje oko objavljivanja sinteze NOR-a i socijalističke revolucije, jednog od vrhunskih oblika znanstvenog i stručnog izražavanja o tome najvažnijem razdoblju povijesti jugoslavenskih naroda i narodnosti. Prirodni nastavak takvih radova jesu leksikoni i enciklopedije, od kojih u nas imamo vrlo dobar uzorak u dva izdanja višetomne »Vojne enciklopedije«. Potkraj 1980. u ruke zainteresiranih stigla su dva opsežna sveska »Leksikona narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941—1945«, koji su zajednički objavili IRO »Narodna knjiga«, Beograd, i OOUR Izdavačko publicističke delatnosti Beograd IRO »Partizanske knjige« iz Ljubljane. Na tom velikom poslu bilo je angažirano preko stotinu autora i drugih suradnika, radilo se više godina, konzultirane su organizacije SUBNOR-a, znanstvene institucije itd. U leksikonu je dato više hiljada natuknica, s mnoštvom fotografskih i drugih slikovnih priloga (neki su i u boji). Manje ili više opširno, NOB Jugoslavije obuhvaćena je po teritorijalnom (geografskom) načelu, pojmovno, po ličnostima itd. Tu su članci i informacije o društveno-političkim i vojnim organizacijama, o oružanim snagama NOP-a i neprijatelja, o drugom svjetskom ratu i pokretima otpora općenito, o kulturi, privredi, prosvjeti, o sudjelovanju narodnosti i njihovih posebnih vojnih jedinica u NOB-i, o saveznicima — ukratko, dobili smo u ruke neke vrste enciklopediju NOB-e, koju — kaže se u predgovoru Leksikona — u više tomova već priprema Vojnoizdavački zavod u Beogradu. Do objavljivanja te enciklopedije bit će vrlo koristan priručnik i ovaj Leksikon.

Pored upućivanja načelne pohvale izdavačima i autorima treba ukazati i na nedopustivo visok broj štamparskih i drugih pogrešaka, počevši od imena samih autora i recenzanata (!), do imena osoba i mjesta u natuknicama, te sadržajnih pogrešaka i nejasnoća u tekstovima. Možda je to u vezi s preuzimanjem pojedinih dijelova iz »Vojne enciklopedije«, ali ipak nisu jasni ni neki kriteriji — npr., dat je veći prostor istaknutom savezničkom vojskovođi Alexanderu, koji je bliže veze s NOB-om imao pred kraj rata, nego ratnom zločincu Ambroziju koji je bio mnogo presudnije i neposredno vezan uz naše krajeve. Cresu je dan veći prostor nego Crikvenici, iako je — stjecajem povijesnih okolnosti — crikveničko područje bogatije povijesnim događajima u NOB-i od creskog. A cijeloj Beneškoj Sloveniji dan je manji prostor i od Cresa i od Crikvenice (bez obzira na to što se spominje i na drugim mjestima). U seriji natuknice »Borbe...« također nisu jasni kriteriji — jer očito je da ima još vrlo važnih »Borbi...« koje nisu uzete u obzir. Jasno mi je da je trebalo biti govora o »doglavniku« i zločincu Mili Budaku, ali nije jasno zašto nije napisana natuknica o narodnom heroju Divku Budaku? Puno ime Bruka Alana dato je i na originalu — First Viscount Alan Brooke of Brookeborough, ali na istoj 146. str. naš Talijan Budicin ostaje samo Đuzepe, a ne i Giuseppe. Ne vidim razloga da se toliko prostora daje »Britanskoj zajednici« i »Dominionima«, a da narodni heroji Benussi Mateo Cio, Blažina Mate i dr. ostanu bez natuknice. U notici »Grupa Primorsko-goranskih NOP odreda« nalazi se uputnica na: »Hrvatsko primorje i Gorski kotar. Trinaesta divizija«, što čitatelj ne može naći, jer natuknica

glasi: »Gorski kotar i Hrvatsko primorje«, ali bez dodatka o Trinaestoj diviziji. »Iredenta« se javlja na Apeninskom poluotoku prije druge polovice 19. st., a ne javlja se u odnosu prema »Julijskoj krajini«, jer ona u drugoj polovici 19. st. ne postoji — to je fašistička tvorevina. Ako bi se prva rečenica u toj natuknici doslovce shvatila, onda bi iredentisti imali pravo! Naime, ovdje piše da je to pokret »u jednoj državi sa ciljem nasilnog prisvajanja i ujedinjenja u okviru te države određene teritorije susjedne države na kojoj je nastanjeno stanovništvo iste nacionalnosti«. Dakle, sastavljač natuknice ne ostavlja mogućnost da je ta nacionalnost zapravo u velikoj — manjini! U daljnjoj rečenici spominju se »naši, nekad austro-ugarski krajevi«, pa će naročito strani čitatelj ostati začuđen: čiji su to zapravo krajevi?! Krk je zaista najveći otok na Jadranu, ali zašto je prihvaćeno da mu je površina 407,9 km²? Naime, poznato mi je da njegova površina nikad nije točno izmjerena! Evo i drugih podataka o površini o. Krka u kvadratnim kilometrima: 405; 405,4; 409,93; 409,9; 409,45; 409,3; 408; 409; 410; 428; 428,4, pa čak i — 220 km²! Gabanjour na o. Krku zapravo je selo Gabonjin; neprijateljska posada nije bila u »Baškoj« već u Baški, niti je bila »okružena«, pa se predala 17. travnja 1945, već je posada mirno s bijelom zastavom dočekala naše jedinice. Nije, međutim, spomenuta predaja neprijateljske posade u Staroj Baški, koja je zaista bila okružena i natjerana na predaju. Garnizon u Omišlju — a ne u »Omišalju« — nije svladan do mraka istog dana, jer su grupice neprijatelja pružale otpor oko Omišlja i nešto kasnije.

Ovdje bih stao u nabranjanju primjedbi ovakve i drukčije vrste. No, treba staviti i općenitu primjedbku — prilikom opisa događaja u pojedinim mjestima, regijama itd. daje se uglavnom opis vojnih akcija, a gotovo potpuno se zanemaruje ostali bogati sadržaj NOB-e.

Još nešto: uobičajeno je u nas pisati i govoriti: »narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija«. Pretpostavljam da su priređivači imali razloga zašto su izostavili riječ »socijalistička«.

Redakcijski je odbor u uvodnoj riječi skromno istakao da je ovaj leksikon »prva posebna publikacija ove vrste o NOR i revoluciji u našoj zemlji«, nadodavši da »izvesnih njegovih nepotpunosti, nedostataka i grešaka [...] svakako ima«. Najavljuje se i drugo izdanje ove edicije, dakako »obuhvatnije, sadržajnije i na višem naučno-stručnom i informativnom nivou«. U želji da se to učini, dao sam samo nekoliko primjedbi koje je lako ukloniti ako izdavači budu konzultirali stručnjake za određene oblasti NOB-e u pojedinim regijama. Naime, iako se proučavanjem tog perioda naše povijesti bavim više od dvadeset godina, od četrnaest recenzenata ovog leksikona poznata su mi samo nekolicina, a i oni nemaju bliže stručne i znanstvene veze s poviješću zapadne Hrvatske, tj. Istre, Gorskog kotara i Kvarnerskog primorja. Boljka je to uglavnom svih beogradskih, zagrebačkih i ljubljanskih izdavačkih kuća koje zanemaruju činjenicu da, npr., u Rijeci i Pulji djeluje jaka jezgra stručnjaka i znanstvenika za povijest radničkog pokreta i NOB-e, te da u Rijeci djeluje i Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.

Ipak, »Leksikon narodnooslobodilačkog rata i revolucije Jugoslavije 1941—1945« impozantno je djelo. Na jednom je mjestu sakupljena opsežna materija, pa čitatelj, a i pokoji stručnjak, lakše će se sada snaći u potrazi za određenim podacima. I još nešto. Ovo je jedna od rijetkih publikacija koja na uvodnom mjestu nema istaknutu sliku druga Tita, već je objavljeno djelo Božidara Jakca koje je nastalo 1945, a nosi ime: »Istarski ranjenik«. Velika je to čast NOB-i i socijalističkoj revoluciji naroda i narodnosti Istre, Hrvatima, Slovencima, Talijanima i drugima. A što se Titove slike tiče — dobar dio radova o radničkom pokretu i NOB-i nerijetko se sakrivao

iza nje, skrivajući nemušti i bezvrijedni sadržaj. A ovo djelo, bez obzira na moje primjedbe, još jedan je spomenik drugu Titu, kao što je redakcija istakla na posebnom mjestu — zapravo je nastojanje da se »makar i malo oduže drugu Titu za sve ono što je učinio za čoveka i bolji svet«.

Petar Strčić

GALIB ŠLJIVO, OMER-PAŠA LATAS U BOSNI I HERCEGOVINI
1850—1852, Sarajevo 1977, 218.

Galib Šljivo, historičar srednje generacije (rođ. 1933), sada direktor Instituta za istoriju u Banjoj Luci, objavio je iste godine dvije knjige iz bosansko-hercegovačke povijesti 19. stoljeća: »Klek i Sutorina u međunarodnim odnosima od 1815—1878. godine« (cir.), Beograd 1977, 193, i »Omer-paša Latas« (Sarajevo 1977). Prva je kao magistarski rad obranjena 1972. na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a druga 1975, pod gornjim naslovom, kao doktorska disertacija na istom fakultetu.

Obje su knjige zanimljive i za hrvatske historičare. Tim prije što Klek i Sutorina, kao turski izlazi na Jadransko more, još su od prve polovice 18. st. okruživali Dubrovačku Republiku, zatim kao turski teritorij dijelili austrijsku Dalmaciju na dva dijela, da bi u najnovije vrijeme bili djelimice uzeti u obzir pri utvrđivanju granica između naših republika: Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Crne Gore.

Omer-paša Latas, po rođenju Srbin iz Hrvatske, krajiški podoficir, a zatim prebjeg i poturica koji je postigao najviše vojničke časti u Turskom Carstvu, istakao se kao mušir (maršal) na mnogim mjestima gdje je trebalo po kratkom postupku primiriti pobunjenike i, dakako, u pokolju visokog muslimanskog plemstva u Bosni i Hercegovini.

Autor je knjigu o Omer-paši Latasu (Omer Lufti-paša) podijelio u nekoliko poglavlja. Najprije je obradio prilike od 1832. do 1847, zatim Tahir-pašinu djelatnost u Bosni 1848, odnos susjednih zemalja prema tim pograničnim turskim pokrajinama, Omer-pašin progon i likvidaciju begovata (58—124 str.), odnos Austrije prema tom događaju, Omer-pašinu intervenciju protiv kršćana u Bosni i zaključak. Na kraju je popis izvora i literature (207—218) s brojnim podacima iz kojih se vidi da je autor radio u gotovo svim našim važnijim arhivima, ali i u Beču (Kućni-dvorski i državni, te Ratni arhiv) i, što je rijetkost za naše prilike, upotrijebio je i građu iz Carigrada (Basbakanlik aršivi). Uzeo je u obzir i razne suvremene novine (od hrvatskih *Narodne novine* i *Glasnik dalmatinski*), objavljene izvore, memoare, putopise, te brojne, pa i najmanje, priloge o Omerpaši i njegovu vremenu što su objavljeni u novinama, časopisima, godišnjacima i zbornicima u posljednjih 130 godina.

Autor je znatno proširio ono što smo do sada znali o Omer-paši i njegovu vremenu na temelju radova H. Kapidžića, H. Kreševljakovića, H. Čurića, V. Čorovića, A. Muradbegovića i drugih pisaca. Dao je dostojno mjesto i Ferdi Šišiću koji je još 1938. izdao zbirku građe pod naslovom: »Bosna i Hercegovina za vreme vezirovanja Omer-paše Latasa«, a nije izostavio ni manje priloge što su ih u hrvatskom tisku objavili Alfred Makanec, Ivan Esih, Kasim Gujić i dr. Od suvremenika su najviše obavijesti ostavili bosanski franjevci, poglavito Ivan Frano Jukić, Grga Martić, Martin Nedić i Ivo Kresić, a od inozemaca Švicarac Josef Koetschet koji je u Bosni boravio kao Latasov liječnik, te ruski putopisac i znanstvenik Aleksander Giljferding. Među-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Casopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.